

ƏDƏBİYYAT

UOT 821.512.161

TÜRK ƏDƏBİYYATINDA VƏZN VƏ YENİ DİL MÜBAHİSƏLƏRİ

Xuraman A. QƏDİMOVA*

İstanbulun Gülhanə parkında 1839-cu ildə “Hatt-ı Şerif”in (Padşah yazısı) oxunması – Tənzimatın elan edilməsi ilə yeni dövrə qədəm qoyan, çoxəsrlik milli və dini dəyərlər zəminində inkişaf etmiş türk ədəbiyyatında qərbləşmə prosesinə təkən verən böyük bir canlanma yarandı. Bəzilərinin “Edebiyat-ı Cedide” adlandırdığı bu prosesə paralel olaraq ədəbi dairələrdə fərqli mübahisələr 1860-cı illərdən sonra daha da geniş vüsət aldı. Ziyalıların böyük coşqu ilə girişdiyi, bir-birilərinə isbatlamağa çalışdığı və təcrübələrini sərgilədikləri bu mübahisələrin ədəbiyyat tarixində silinməz iz buraxanları heç şübhəsiz ki, “Aruz-Hece” və “Yeni Lisan” mübahisələri olmuşdur.

Mübahisələrin başlıca mövzusu klassik ədəbiyyatda istifadə edilən əruz vəzni ilə xalq ədəbiyyatının ölçü vahidi hesab olunan heca vəzni idi. Bu mübahisə eyni zamanda osmanlıcaın ərəb və fars sözlərindən təmizlənməsi, yeni-yeni türk dili yaradılması fikrini də dəstəkləyirdi. Əslində poeziyada sillabik və kvantitativ ölçü məsələsi müxtəlif dövrlərdə regionun digər ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda da şiddətli xarakter almışdı. Ancaq araşdırmalar göstərir ki, poeziyaya fərqli baxışların nəticəsi kimi meydana çıxan bu proses Türkiyədə daha kəskin xarakter daşımış, hətta opponentlərin bir-birini bəzən açıq-aydın şəkildə qırıcı həcylər yazıb təhqir etməsinə belə gətirib çıxarmışdır.

Uzun illər davam edən bu mübahisələrdə Hüseyin Cahit Yalçın, Rıza Teyfik, Ömer Naci Emin, Fuad Köprülü, Yakup Kadri kimi aydınlar da qoşulmuş, problemdən çıxış üçün fərqli fikirlər irəli sürmüş, bunları əsaslandırmağa çalışmışlar. Məqalədə Türkiyə qaynaqları əsasında həmin prosesin gedişi və xarakteri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Türk ədəbiyyatı, qərbləşmə, heca, əruz, yeni dil, ədəbi mübahisə

Giriş. Dövrünün tanınmış yazarı və jurnalisti Hüseyin Cahit Yalçının (1875-1957) ətrafında qərbçiləri toplamış “*Servet-i Fünun*” jurnalının 1901-ci il 553-cü sayında “Fransızcadan” qeydi ilə dərc etdirdiyi “*Edebiyat ve Hukuk*” sərlövhəli məqalədə Fransa inqilabından bəhs edildiyi səbəbilə jur-

* Akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqsünəşliq İnstitutunun doktorantı, f.ü.f.d.;
xuramanqedimova@mail.ru; ORCID İD: 0000-0002-5710-0139

nalın nəşri II Abdülhamit senzurası tərəfindən dayandırıldı [13, 1-14]. Əslində qərar nəinki məndə öz əksini tapmamış, hətta nəzərdə belə tutulmayan “siyasi fikirlər”ə əsaslanmışdı. Bu hadisə təkcə populyar nəşrin bağlanması deyil, həm də coşqun inkişafda olan ədəbi aləmdə dərin sükuta gətirib çıxardı. Sükutu isə yalnız bir müddətdən sonra Selanikdəki “Çocuk Bahçesi” dərgisində dərc olunan “Türkcə şeirlər” pozdu. Türk “Milli Edebiyat” cərəyanının görkəmli nümayəndəsi şair Mehmet Emin Yurtakulun (1869-1944) “Büyük Kardeşim Filozof Rıza Tevfik Beye” qeydi ilə jurnalda dərc etdirdiyi “Ölü Kafası” şeirinə heca vəzninin müdafiəçisi olan və bu vəzndən ustalıqla bəhrələnən Rıza Tevfik Bölükbaşının (1869-1949) cavab məktubunun işıq üzü görməsi ilə ədəbi aləmdə kökü hələ “Hazine-i Fünun” jurnalına dayanan “Aruz-Hece” mübahisəsi yenidən başlamış oldu. Həmin şeirin ilk bəndi belə idi:

*Bir tarlada geziyordum; ayağıma katı bir şey takıldı;
Baktım: Kemik; diqqat ettim: Bir insanın kafasının gemiği.
Lakin aç yer, şu parçası kalan başı öyle yiyip emmiş ki,
Bilinmiyor kimin başı, bilinmiyor hangi asrın evladı?* [14, 105]

Əruz, yoxsa heca? Bir zamanlar əruz, sonralar isə heca vəznində şeirlər yazan, həm də altı dil bilən filosof kimi tanınan Rıza Tevfikin cavab məktubunda “Anlamışsınız ki, Türkcə şeir yazmaq bu yabançılıqların hamısından qələmini qurtarmaq, zəhnini təmizləmək ilə bərabər Türklüyün has-hais-i fikriyə və hasail-i vicdaniyesinə, zövqünə, keyfine, ehtiyacına, etiqaadına görə yazmaqdır” [5, 111] cümləsi yer almışdı. Onun türk poeziyasını tərifləməsindən sonra Ömer Nacinin (1878-1916) məqaləsi dərc olunmuş və o, heca vəzninə etiraz edərək “əruz ahəngdar, heca dissonantdır” fikrini irəli sürmüşdü. Bu yanaşmaya cavab olaraq Rıza Tevfik vəzni sadəcə bir alət kimi qəbul edir, hər iki vəznin usta əllərdə şah əsərlər yarada biləcəyinə inanır, əgər heca vəzni ilə bu günə qədər şah əsərlər yaradılmayıbsa, bunun günahı bir alət olan heca vəznində deyil, sənətkar olmayanların bacarıqsızlığındadır, deyirdi. O, fikirlərini əsaslandırmaq üçün Mehmet Eminin şeirlərinə istinad edir, onu bu işi yaxşı bacarmış bir şair adlandırır. [1, 594]

Ömer Naci isə Eminin şeirlərini tənqid edir və poeziyada harmoniya üçün əruzun daha uyğun olduğunu bildirirdi. Raif Necdet (1881-1937) həftəlik “Çocuk Bahçesi” jurnalında heca və əruzun eyni dəyərə malik olduğunu, sənətinin öz seçiminə uyğun hərəkət edə biləcəyini qeyd edərək müzakirəni fərqli müstəviyə çəkirdi. Amma Ömer Naci ilə Rıza Tevfik arasında mübahisələr şiddətlənərək davam etdiyi bir vaxtda Hüseyn Cahitin öz məktubu ilə müzakirəyə qatılması nəticəsində bu jurnal da bağlandı.

Görkəmli ədəbiyyatşünas və türkoloq Fuad Köprülü (1890-1966) “Yeni Mecmua”da dərc etdirdiyi “Vezin Meselesi” adlı məqaləsində heca vəzninin əruza görə daha ibtidai olduğunu, əsrlərdən bəri yetişən minlərcə sənət-

kar əlində işləmə-işləmə başlı-başına bir ahəng halına gəldiyini qeyd etməklə yanaşı, bu bəsit ölçünün türk şeirinin milli ölçüsü olduğunu da bildirirdi. Qeyd edirdi ki, bu gün dilimizdə işlənen ərəb və fars sözləri heca vəzninin bəsit və vəsflı səsləri ilə uyuşmur. Ona görə də türk ədəbiyyatdakı böhranın ərəz-heca məsələsindən daha çox dil məsələsi olduğunda israr edirdi [8, 105-108]. O haqlı olaraq *“Xalqın yalnız heca vəznini sevdiyini haradan bilirsiniz?”* sualına belə cavab verirdi: *“Haradan olacaq, neçə əsrdən bəri əlimizdə toplanmış, heca vəzni ilə yazılmış əsərlərdən!”* [5, 95-108].

Dil məsələsinin də qatışdırıldığı bu mübahisəyə qoşulan digər ziyalılar da fərqli fikirlərlə çıxış edirdilər. Məsələn, türk ədəbiyyatında qısa hekayələr ustası və türkçülük cərəyanının banilərindən biri kimi tanınan Ömer Seyfettin (1884-1920) *“Genç Kalemler”* jurnalının ilk sayında dərc olunmuş *“Yeni Lisan”* sərlövhəli məqaləsində dilin sadələşdirilməsindən söhbət açır, amma eyni zamanda ərəz vəznini də müdafiə edirdi. M.Masum *“Say ve tetebbü”* (1910-1912) jurnalında ərəz və hecadan bəhs edərkən türkcənin özünəməxsus vəzni olmasını iddia etsə də, jurnal indiyədək türkcəyə daxil olmuş fars və ərəbcə sözlərlə şeirin heca vəzni ilə yazıla bilməyəcəyini söyləyirdi. M.Sıdkı isə şeirin həm heca, həm də ərəz vəzni ilə yazıla biləcəyini, lakin musiqi üçün ərəzun daha uyğun olduğunu düşünürdü [5, 95-112].

Ölkədə milli bir ədəbiyyat yaratmaq üçün milli bir dil siyasəti həyata keçirilməsi düşüncəsində olan Ömer Seyfettin *“Yeni Lisan”* məqaləsi türk ədəbiyyatında daha bir müzakirənin açılmasına səbəb oldu. Əslində Ömer Seyfettin onunla birlikdə *“Yeni Lisan”* hərəkatına liderlik edən böyük fikir adamı Ziya Gökalp (1876-1924) və tanınmış yazar Ali Canipin (1884-1967) də adından ədəbiyyat camiasına bəyan edirdi: *“Yeni lisançılar quru tərəqqi davasında qalmamaq üçün Avropanın ən gözəl ədəbi, fəlsəfi, ictimai, siyasi və hüquqi əsərlərini öz dillərinə köçürmək üçün bir heyət yaratdılar. Çalışırlar, tezliklə kapitulyasiyalardan azad, terminləri və yeni sözləri ilə çox zəngin bir türk dilini görəcəksiniz. Bu səmimi və möhtəşəm dilin mətni və nəfis fonunda əsl Türkiyə ədəbiyyatı yüksələcək”* [12, 62]. O, həmçinin bunu da qeyd edirdi ki, türk dili yaxın gələcəkdə Türkiyə ədəbiyyatının dili olacaq.

Amma bu fikirlərə Fuat Köprülünün *“Edebiyat-ı Milliye”* adlı məqaləsi ilə kəskin etiraz gəldi: *“...Ədəbiyyatımızın Babil qülləsini xatırladan dumanlı və məzlum meydanda boş əsgərlərlə sürüklənən yeni ideya – Milli ədəbiyyat ideyası, şübhəsiz ki, mənim üçün vacib hesab etdiyim bu məhdud mülahizə üslublarından biridir. Hələ öz fikirlərini açıqlaya bilmədiklərinə görə, “Edebiyat-ı Milliye” tərəfdarlarının bu kompozisiya ilə nə demək istədiyini, hansı baxış bucağını mənimlədiklərini anlamıram. Mən ancaq görürəm ki, boş bir səs-küy var, özünü tərəfdar adlandıranlar belə onun mahiyyətini müəyyən edə bilmirlər... Məncə, belə insanların ən böyük günahı XX əsrdə doğulmalarıdır, amma özlərində olmayan bu günaha görə təbiəti*

günahlandırma bilməzlərmi?” [6, 3-7].

Fuat Köprülünün “*Yeni Lisan*”a qarşı bu ittihamlarına Ali Canip türk dilinin Türkiyə dili ola biləcəyində israr edir və onun “*Yeni Lisan*”ın ideyalarını bilmədən yazdıqlarının şımarıklıq – şıltaqlıq olduğunu qeyd edirdi. Bunun üzərinə Fuat Köprülü də “*Yeni Lisan*” başlıqlı məqaləsində “*Yeni Lisan*” ifadəsini eşidəndə bunun Esperanto * kimi ictimai bir dil yaratmaq istəyən Selanik gənclərinin səyi olduğunu düşündüyünü, lakin bu fərziyyədə yanıldığını qəbul etmiş, “*Genç Kalemler*” jurnalını oxuyanda “*Yeni Lisan*”ın bizim altı yüz ildir istifadə etdiyimiz türkcədən fərqli olmadığını söyləmişdi. [7, 365]

Fuat Köprülünün dediklərinə Kazım Nami (1875-1967) “Xəstə məntiqin psixologiyası” adlı məqaləsi ilə cavab vermişdi. Bundan başqa, *Genç Kalemler Tahrir Heyeti* də Köprülüyə “*Yeni Lisan ve Müxaliflərindən Bir Nümunə*” adlı məqalə ilə cavab vermiş və “*Genç Kalemler*”in necə hərəkət edəcəyini açıqlamışdı.

Yakup Kadri müzakirələrə “*Rübab*” jurnalında yayınladığı “*Netayic*” adlı məqaləsi ilə qatılmış, “*Yeni Lisan*”çıların lazım gəldikdə dilimizi tərsinə çevirəcəklərini, “bəd nəzər” yerinə “diqqət gözü” deyəcəklərini bildirdikdən sonra: “*Biz Osmanlıyıq, bu da Osmanlı dilidir. Çağatay olmağımızı, Çağatayca oxumağımızı istəyirlər. Xeyr, bu mümkün olmayacaq. Xeyr... Zavallı yenilik kasıb bayram paltarları kimi görünür*” [4, 144] – deyə etiraz etmişdi. Yakup Kadrinin məqaləsinə *Genç Kalemler Tahrir Heyeti* “*Pespaye Bir Hicve Ciddi Bir Cevap*” başlıqlı yazı ilə cavab vermiş və Kadrinin məqaləsinin heç bir elmi dəyərinin olmadığı bildirilmişdi.

“*Servet-i Funun*”çuların öncüllərindən şair və yazar Cenab Şahabettin (1870-1934) “Oğluma ikinci məktub” başlıqlı yazısında bu düşüncənin türkçülüüyü parçalayacaq qədər təhlükəli olduğunu bildirib deyirdi: “*Yeni Lisan*”ın dünyasını dəyişdiyi xəbərini aldığı gün təəccüblənmədim”.

İngilislərin İstanbulu işğal zamanı 1920-ci ildə Malta adasına sürgün etdikləri, ancaq türkçü hərəkata aidiyyəti olmayan Süleyman Nazif (1870-1927) isə dillə bağlı müzakirələrdə fərqli bir vəziyyətə diqqət çəkir, “*Yeni lisan haqqında*” sərlövhəli məqaləsində dilin sadələşdirilməsində kəndlinin başa düşüb-düşməməsinin əsas məsələ olduğunu vurğulayırdı. Süleyman Nazifə görə:

- Üç dilin yer aldığı mürəkkəb bir dil olacaq və bu təbiidir.
- Dil başqa xarici və uzaq dillərdən sözlər kimi, qaydaları da qəbul edə bilər.

---

* Orijinal adı **Lingvo Internacia**. Polşada göz doktoru Ludviq Lejzer Zamenhof tərəfindən 1887-ci ildə yaradılan süni dil. Zamenhofun 1905-ci ildə yayınladığı “*Esperantonun təməlləri*” kitabında dilin quruluşu və qaydaları izah edilir.

- Dillərin təbii təkamülləri çərçivələri aşır.

Onu da qeyd etməliyik ki, “*Edebiyat-ı Milliye*” dönəmində tənqidlə bağlı nəzəri müzakirələrdən daha çox, əsərlərin tənqidi intensiv xarakter almışdı. Elə buna görə də tanınmış yazıçı və publisist Hüseyn Rahminin (1864-1944) qənaətinə tənqid, onu anlamayan insanlar tərəfindən şər alətinə çevrilməkdədir. O, türk ədəbiyyatında tənqidin nominal olduğunu, ancaq paxıllıq və böhtandan başqa bir şey olmadığını bildirirdi. Türk ədəbiyyatında tənqidin hələ Muallim Naci (1849-1893) dövründə başladığını bildirməklə yanaşı, onun şərtlərini də söyləyir [3, 50]. Bu şərtlərdə şəxsi münasibətlərə üstünlük vermə və müəllifi cəhalətdə ittiham etmənin tənqid deyil, əxlaqsızlıq olduğu, əsas məsələnin əsərin dəyərini göstərmək olduğu fikirləri yer almışdı. Rahmi təəssüflə onu da qeyd edirdi ki, “*ədəbi müzakirələrdə əsəri və müəllifi öldürmək dəbi bizim uydurduğumuz vəhşi üsuldur*” [10, 2].

Hüseyn Rahmi yumoristik üsulda yazdığı yazısında tənqidçinin yazıçını daşqalaq etməklə, acı xatırlatmalar etməklə, ya da məlum və heyran olduğu bir əsəri, hətta əsərdən xəbəri olmasa belə istədiyi şəkildə şərləməklə öz adını gündəmə gətirə biləcəyini bəyan edirdi. Ədəbiyyat aləmində də belə olduğunu dilə gətirən Rahmi ədəbi mübahisələrdə üç mühitin olduğunu göstərirdi: keçmişin ədəbiyyatı, dünənkilər və bugünkü ədəbiyyat. Dünənkilər ortadadır, indikilər çox səs-küy saldılar, amma az iş gördülər. O, yazıçıların əkəriyyətinin güclü qələmə ciddi cavab verəcək biliyi olmadığını, “*Edebiyat-i cədidə*”çilərin* köhnə fikirli və yorğun olduqlarını bildirirdi. O deyirdi ki, “*indiki tənqidçilər keçmişlə müqayisədə yeddi dəfə zəhmətlə yuyulmuş kimi günahsızdırlar*” [11, 3].

Dövrünün görkəmli qələm ustası Reşat Nuri Güntekin (1889-1956) “*Milli Edebiyat Mecmuası*” jurnalında dərc edilmiş məqaləsində ədəbi çevrələrdə öncəki müzakirələrin klassik və yeni ədəbiyyat arasında olduğunu, indiki mübahisələrin isə milli ədəbiyyat çərçivəsində aparıldığını ifadə edir:

– Mübahisələrdən biri “vəzn və dil məsələsi”dir. Heca uzaq keçmişin əruz isə daha yaxın keçmişin vəznidir. Əruz türk ədəbiyyatına zorla gətirilib deyilsə də, nəticə olaraq altı yüz il ədəbiyyatı təsiri altında saxlamışdır.

Reşat Nuri yazırdı: “*Əruz kəlmələrin, hərflərin quruluşuna nüfuz edərək onları xəfif, ağır, sürüklənən, çırpınan, nəfəs alan nəhayət hərəkətlərlə canlandıraraq, qəlbimizin atışları və ahəngi arasında uyum yaradaraq bir növ musiqi yaratmışdır. Hətta onun ahəngi, danışiq dilimizə təsir etmişdir. Gözəl türkcəni ən gözəl söyləyənlər, onun kəlimələrin və cümlələrin axışına daxil etdiyi gizli musiqinin fərqiində olmayaraq bu yolu izləməkdədir. Heca da zamanla ustadların əlində işlənərək bəliqli bir ahənk qazana bilir*” [2, 134].

Nəticə. Türk ədəbiyyatı camiasında aparılan fərqli ədəbi müzakirələ-

---

*“Servet-i Fünun” jurnalı ətrafında toplanan ədəbi cərəyanın nümayəndələri.

rin içərisində bir çox ədəbi şəxsiyyətin qatıldığı və uzun müddət, hətta bu günə qədər də davam edən “*Yeni Lisan*” və “*Aruz-Hece*” mübahisələrinin xüsusi yeri var. “*Genç Kalemler*”in başladığı, türk dilinin sadələşdirilməsini – ərəb və fars sözlərindən təmizlənməsini nəzərdə tutan “*Yeni Lisan*” problemi həm də dünyada və regionda meydana çıxan ciddi çağırışlara cavab verə biləcək yeni, millətçi türk gəncliyinin yetişdirilməsinə yönəlik strateji bir milli məsələ idi. Uzun illər boyu dilin lüğət fonduna daxil olan və klassik ədəbiyyatda aktiv şəkildə istifadə olunan bu sözlərin ədəbi dövriyyədən çıxarılması bir çoxları üçün həm də poeziyada əruzdan imtinanı, milli şeirin doğma vəznin hesab edilən hecaya dönməni nəzərdə tuturdu. Əslində tarix boyu türk poeziyasında paralel şəkildə işlənmiş bu iki vəznin qarşı-qarşıya qoyulması bəziləri üçün osmanlıcadan imtina kimi başa düşülürdü ki, bu da Cümhuriyyət dönəmində məlum dil islahatının bazasını təşkil etdi. Araşdırmalar göstərir ki:

– Selanikdə “*Genç Kalemler*”in 1911-ci ildə başladığı “*Yeni Lisan*” hərəkatı əslində türk dilini sadələşdirmə hərəkatı olmuşdur.

– “*Genç Kalemler*”in düşüncəsinə görə milli ədəbiyyat yalnız milli dillə yaradıla bilər, ona görə də milli dil bəzi istisnalarla ərəb və fars sözlərindən təmizlənməli, şeirdə hecaya üstünlük tanınmalıdır.

– Hərəkatın liderləri Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp və Ali Canip olmuşdur.

– “*Aruz-Hece*” mübahisələrini əhatə edən “*Yeni Lisan*” hərəkatının tərəfləri Hüseyn Cahit, Mehmet Emin Yurtakul, Rıza Tevfik, Ömər Naci, Raif Necdet, Fuad Köprülü kimi tanınmış şəxsiyyətlər olmuşdur.

– “*Aruz-Hece*” mübahisələrində bu fikirlər ortaya çıxmışdır: poeziyada əruzdan imtina etmək, milli dəyər olan hecaya qayıtmaq lazımdır; heca ibtidaidir, ərüz nizamlıdır, klassik ədəbiyyata arxa çevirmək olmaz; hər iki vəznə yenə də paralel işləyə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Alptekin L. Rıza Tevfik ve Aruz Hakkında Bir Yazısı. //Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 24, 2020, - s. 589-604.
2. Ercilasun B. İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit. – İstanbul: Deragah, - 2013, - 491 s.
3. Gülşen H. Milli Mücadele Dönemi Edebiyatında Edebi Tenkit. //Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 50, - 2018, - s. 177-193.
4. Karaosmanoğlu Y.K. “Netayic”, // Rübab, S. 14, 19 Nisan 1912, - s. 144.
5. Kolcu H. Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları. - Ankara: Akçağ, - 1993, - 417 s.
6. Köprülüzade M.F. Edebiyat-ı Milliye. //Servet-i Fünun, C. 41, 5 Mayıs 1911, - s. 3-7.
7. Köprülüzade M.F. Yeni Lisan. //Servet-i Fünun, C. 42, 29 Şubat 1912, - s. 365-370.
8. Köprülüzade M.F. Edebiyat Müsahabeleri.Vezin Meselesi. //Yeni Mecmua, №11, 20 Eylül, 1917, - s. 213-217.
9. Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri – Şiirler (Haz.Fevziye Abdullah Tansel), Ankara: Türk Tarih Kurumu (2. Baskı), - 1998, - 473 s.
10. Rahmi H.G. İş Kıtılığında Münekkitlik. //İkdam, №8419, 2 Ağustos 1920, - s. 2-10.

11. Rahmi H.G. Tenkit Kavgaları. //İkdam, №8426, 9 Agustus 1920, - s. 2-12.
12. Seyfettin Ö. "Ruzname" - Bütün Eserleri. – Ankara: Bilgi, - 1998, - 420 s.
13. Topuzkanamış E. Dergi Kapatın Yazı: "Edebiyat ve Hukuk". //Hukuk Kuramı, C. 1, S.6, Kasım-Aralık 2014, - s. 1-14.
14. Yurdakul M.E. Bütün Şiirleri. - İstanbul: Ötüken Neşriyat, - 2023, - s. 354.

МЕТР В ТУРЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И СПОРЫ О НОВОМ ЯЗЫКЕ

Хураман А.ГАДИМОВА

РЕЗЮМЕ

В 1839 году чтение «Hatt-ı Şerif» («Фирмана султана») в стамбульском парке Гюльхане, ознаменовавшее начало эпохи Танзимата, стало толчком к великому возрождению турецкой литературы, развивавшейся на основе многовековых национальных и религиозных ценностей. Параллельно с этим процессом, который позднее получил название «Edebiyat-ı Cedide» («Новая литература»), начиная с 1860-х годов в литературных кругах стали активно обсуждаться различные вопросы и вести полемике.

Одним из самых заметных направлений этих дебатов была дискуссия между сторонниками метра аруз, использовавшегося в классической поэзии, и сторонниками силлабического (слогового) стихосложения, характерного для народной поэзии. Дискуссии по поводу *hese-azuz* (слог против аруза), оставившие глубокий след в истории литературы, были одними из самых оживлённых — интеллектуалы вступали в них с энтузиазмом, стараясь доказать друг другу свою правоту и продемонстрировать литературное мастерство. Подобные споры о силлабической и количественной поэтике в разные периоды имели место и в других странах региона, включая Азербайджан. Однако исследования показывают, что именно в Турции эти дискуссии носили особенно острый характер, порой доходя до взаимных оскорблений в форме язвительных сатир. В этих многолетних дебатах принимали участие такие видные деятели, как Хюсеин Джахит Ялчын, Рыза Тевфик, Омер Наджи Эмин, Фуад Кёпрюлю и Якуп Кадри. Данная статья, основанная на турецких источниках, анализирует ход и содержание этих литературных споров.

Ключевые слова: турецкая литература, вестернизация, ритм слога, ритм аруз, новый язык, литературные дебаты

METER AND NEW LANGUAGE DEBATES IN TURKISH LITERATURE

Khuraman A.GADİMOVA

SUMMARY

The reading of the "Hatt-ı Şerif" (the Sultan's Edict) in Istanbul's Gülhane Park in 1839 — marking the proclamation of the Tanzimat — ushered in a new era and gave impetus to the westernization process in Turkish literature, which had until then developed on the foundation of centuries-old national and religious values. In parallel with this process — which some referred to as Edebiyat-ı Cedide ("New Literature") — various debates that had emerged in literary circles became even more widespread after the 1860s.

One of the most prominent and enduring debates, in which intellectuals participated with great enthusiasm — striving to prove themselves and demonstrate their literary expertise — was undoubtedly the “Hece–Aruz” debate. At the heart of the debate was the use of the aruz meter, prominent in classical literature, versus the syllabic meter (hece), considered the fundamental structure of folk poetry. In fact, the question of syllabic versus quantitative meter in poetry had, at different times, sparked fierce debates in other countries of the region as well, including Azerbaijan. However, research shows that such disputes — rooted in differing perceptions of poetry — were particularly intense in Turkey, sometimes escalating into personal attacks and biting satirical writings. Intellectuals such as Hüseyin Cahit Yalçın, Rıza Tevfik, Ömer Naci Emin, Fuad Köprülü, and Yakup Kadri actively participated in these long-running debates. They proposed various solutions to the issue and sought to justify their positions. This article explores the course and character of this literary process based on Turkish sources.

Keywords: Turkish literature, westernization, eruz meter, syllable meter, new language, literary debate